

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בהר תשע"ה

להרגיש את הזולת

ובבית הגרנות ובבית המטבחים - אין נותנין להם תרומה ומעשר בשכרן, ואם עושיין כן - חיללו" (בכורות כו, ב). היינו, שיש בזה חילול השם (רש"י תמורה ח, ב ד"ה היינו) וחילול הקודש (רמב"ם תרומות פ"ב ה"ח). למה סיוע של כהן או לוי בבית הגרנות הוא חילול השם חילול הקודש? אדרבה! לכאורה מן הראוי שהכהן והלוי יעזרו לישראל בגורן! הרי ישראל עושה עמם טובה ונותן את מתנותיו להם ולא לאחרים, אז למה שלא יכירו לו טובה על כך ויסייעו לו קצת בעבודת הגורן?

התשובה היא, שמתנות כהונה ולויה ניתנים לכהנים וללויים "חֲלֹף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר הֵם עֹבְדִים אֶת עֲבֹדַת אֱהֱל מוֹעֵד" (במדבר יח, כא). כלומר, מעשר ראשון ניתן ללויים כשֶׁכָּר עֲבוּר הַעֲבוּדָה שֶׁהֵם מְבַצְעִים בְּמִקְדָּשׁ. וכן הוא הגדר גם במתנות הכהונה הניתנות לכהנים¹. ולכן, אם הכהן או הלוי עומדים ומסייעים בבית הגרנות, הם מראים בכך כאילו עבודת המקדש איננה סיבה מספקת לקבלת המתנות, וכאילו צריך לעשות עוד איזה דבר עבור הישראל, כדי לקבל את מתנותיו בזכות, ולא בחסד². התנהגות כזו גורמת לזלזול והשחתת כבוד עבודת המקדש, כאילו עבודת המקדש לא שווה את המעשר. לכן יש בה חילול השם וחילול הקודש.

והנה, טעם זה שייך אמנם על מתנות הכהונה והלויה. הכהן והלוי עובדים במקדש, והמתנות שהם מקבלים באים כשכר עבור עבודה זו. אבל על מתנות עניים לא שייך לכאורה טעם זה. העניים הרי אינם עובדים במקדש. מדוע אם כן כללו חז"ל גם את העניים בכלל איסור זה, של סיוע בבית הגרנות³?

אולי מותר לומר כך: חז"ל אומרים (ויקרא יז, ב), שהעניים הם הכלים שהקב"ה משתמש בהם. שמלך בשר ודם משתמש בכלים שלמים, ומלך מלכי המלכים משתמש דווקא בכלים שבורים, שנאמר: "לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְפָּה, אֲלֵקִים לֹא תִבְּזֶה" (תהלים נא, יט). ואם כן יש לומר, שגם העני הוא פְּלִי קוֹדֵשׁ; לכו של העני שבור ורצון, והקב"ה הרי משתמש בכלים שבורים, ואם כן העני הוא כלי קודש, והמעשר שהוא מקבל הוא כשכר עבור השימוש שעושה בו הקב"ה, בדיוק כמו השכר שמקבלים הכהנים והלויים עובדי המקדש. ממילא, אם העני עומד ומסיע בבית הגרנות עבור המעשר שהוא מקבל, זהו חילול הקודש, כי הוא מראה בזה כאילו מה שהוא "כלי" לקב"ה איננו סיבה מספקת לקבלת המעשר, וכנ"ל. ההתבוננות בנקודה זו, גם היא יש בה כדי לעודד אותנו להתייחס בכבוד אל העני.

חז"ל אומרים (ב"ב ט, ב), "הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים - מתברך ביי"א ברכות, שנאמר: "וְתִפְקַן לְרַעַב נַפְשָׁךְ (רש"י: הוא פיוס דברי נחומים)... וְזָרַח בַּחֲשָׁךְ אֲנִיךָ וְאֶפְלָתֶךָ פְּצֹהֶיךָ, וְנִחַף ה' תְּמִיד" וכו' (ישעיהו נח, ט) ("א ברכות נזכרות שם בפסוק). כמובן, ראוי גם לתת לעני צדקה שיש לה צורת מטבע, כי מדיבורים בלבד אי אפשר להתפרנס, אבל בכל זאת יותר שכר מקבלים על פיוס העני בדברים מאשר על נתינת

בנתינת צדקה - "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני"

דיברנו כבר על זה, שבימים של ספירת העומר, ימי ההכנה למתן תורה, צריכים לתקן את המדות. שמעתי על זה רמז, ש"מדה" בגמטריא זה מ"ט. רמז לכך שאנו סופרים מ"ט יום לתקן כל מדה ומדה.

התורה אומרת בפרשתנו, "וְכִי יִמּוֹךְ אֶחֱיֶיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ, וְהִחֲזַקְתָּ בוֹ" (ויקרא כה, לה). מביא רש"י מחז"ל: "וְהִחֲזַקְתָּ בוֹ - אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו, אלא חזקהו משעת מוטת היד". כי אחרי שאדם התמוטט כלכלית, קשה מאד להקים אותו. לכן, מראש השתדל להחזיק בו כשהוא מט ליפול, שלא יפול ויתמוטט לגמרי.

וכשמסייעים לאדם כזה, איך מסייעים לו? - אומרת התורה: "אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ, לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה" (שם כד, כד). מה פירוש "אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ"? למה לא נאמר סתם "אֶת הָעֲנִי"? - מסביר רש"י, "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני". מה שהיית רוצה לעשות לעצמך אם היית עני, זה מה שצריך לעשות לזולת אם הוא עני. זהו ענין גדול, להרגיש את הזולת, כמו שאמר הלל, "דעלך סני לחברך לא תעביר" (שבת לא, א).

שתמיד צריך לראות, איך אתה היית מגיב במצב דומה. יהיה קל להתנהג כך לעני, אם נבין את מה שהבינה רות המואביה. כשנעמי שואלת אותה "אֵיפֹה לְקַטֵּת הַיּוֹם וְאָנֶה עֲשִׂיתִי" (רות ב, יט), אומרת לה רות: "שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בְּעוֹז" (שם). "שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עֲשִׂה עִמָּי" לא נאמר, אלא "אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי עִמּוֹ"; "שיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית" (ילק"ש שם). בעל הבית נותן לעני קצת עוה"ז, והעני נותן לבעל הבית חיי נצח בעוה"ב!

כך אמר גם רבי עקיבא לטורנוסרופוס הרשע ששאל אותו: אם אלקיכם אוהב עניים הוא, למה אינו מפרנסן? ענה לו רבי עקיבא: "כדי שניצול בהן אנו מדינה של גיהנם" (ב"ב י, א). ע"י מצות הצדקה שאנו מקיימים בעניים, אנו ניצלים מהגיהנם, וזוכים לחיי העוה"ב. אם מבינים את החסד והטובה הגדולה שעושה עמנו העני, קל יותר להתנהג עמו במירב ההתחשבות. כל הנתינה אליו נהיית אחרת. אני לא נותן לו כי הוא צריך, אני נותן לו כי אני צריך! בגלל שאני צריך חיי עוה"ב, לכן אני נותן לו. ובכלל, צריך להסתכל, שאולי כל מה שהעני סובל זה בגללי. כדי שאני אקבל עוה"ב, הוא מוכרח לסבול ולהיות עני. ודאי הכל נעשה בדקדוק מאת ה', אם הקב"ה עושה משהו עני יש סבה למה עשה אותו עני, אבל אני צריך להסתכל על זה כאילו הוא סובל בגללי. הקב"ה רוצה שאקבל עוה"ב, לכן בשביל זה הוא עשה אותו עני.

העניים - כלי תשמישו של הקב"ה
הגמרא אומרת, "כהנים ולוים ועניים המסייעים בבית הרועים

הצדקה. "וְתִפְקֶן לְרַעֲב נַפְשֵׁךָ". לא רק את הכמה פרוטות שלך צריך להוציא לעני, אלא גם את נפשך אתה צריך להוציא לו, וזה נעשה ע"י פיוס בדברים. לתת לעני להרגיש טוב. כמו שאמרנו, שבכל הדברים צריך להרגיש את הזולת.

מדוע נצטוו ישראל על שילוח עבדים לפני מצוות אחרות?

מיד אחרי מתן תורה (שמות כ) מצוה התורה: "פִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשִׁבְעַת יָצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנָם" (שם כא, ב). שאל חותני, הגר"ר חיים זאב פינקל זצ"ל: מדוע דוקא מצנת שחרור עבד עברי, צריכה להיות המצוה הראשונה שמלמד הקב"ה את ישראל, לפני כל שאר משפטי הממונות⁴? הרי "אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג" (גיטין סה, א), והיובל לא נהג עד אחר ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק הארץ (עי' ערכין יב, ב ורמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פ"י ה"ב), וא"כ חמישים וארבע שנים עתידים לעבור אחר מתן תורה עד שיהיה עבד עברי (ארבעים שנה שהלכו במדבר, וארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק), ושחרורו יהיה לכל המוקדם בעוד שיש שנים שנה! אמנם בני"י לא ידעו זאת בשעת מתן תורה, סבורים היו שעומדים להכנס לא"י בקרוב (וכך היה קורה אלמלא חטאו במרגלים), אבל הקב"ה הרי ידע את שעתיד לקרות, ובכל זאת הוא מצוה אותם כבר עתה על עבד עברי. לשם מה?

יתר על כן: לדעת הירושלמי, לא לאחר מתן תורה נצטוו בפרשת עבד עברי, אלא עוד במצרים נצטוו על כך: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן, וַיֹּצִיאוּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעֲה מִלֶּךְ מִצְרָיִם" (שמות ו, יג), על מה צָוּם? על פרשת שילוח עבדים. שכמו שצוה ה' את משה ואהרן אל פרעה על שחרור עבדים, כך צוה אותם אל בני ישראל על שחרור עבדים (ירי' ר"ה פ"ג ה"ה). [וכך רמוז גם בירמיהו (לד, יג-יד)]. נשאלת א"כ שוב אותה שאלה, וביתר תוקף: הרי כרגע אין לאיש מבני ישראל עבד. הם עצמם עוד עבדים למצרים! מהי א"כ הדחיפות הזו, לצוות אותם כבר עתה על שחרור עבדים שאין להם, ולא יהיו להם עד שיגיעו לא"י?

התשובה לזה - אמר חותני זצ"ל - היא, שרצה הקב"ה לצוות את ישראל במצוה זו בעודם נמצאים תחת הרושם הקשה של עבדות מצרים, ומרגישים היטב מהי עבדות. על ידי זה יבינו היטב, מדוע מצוה אותם התורה לתת יחס הגון לעבד; להתנהג אליו פראוי בשנות עבדותו, ובסיומן - להוציאו לחפשי ללא כל עכוב. אמנם גם אם הקב"ה יצוה אותם על שילוח עבדים לאחר זמן רב מיציאת מצרים הם ישמעו לו, אבל כשגם הָרַגְשׁוּ משתתף עם השכל בהבנת הדברים, הדברים מתקבלים אחרת. לכן מצוה אותם הקב"ה על ענין זה, כשהרגשת קושי העבדות עוד חזקה אצלם.

וכן מצינו ביחס לאיסור לחיצת הגר: "וַיִּגַר לֹא תִלְחֹץ, וְאַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר, פִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כג, ט). הרי הייתם גרים במצרים, ויודעים אתם הרגשת גר מהי, וא"כ מבינים אתם היטב מדוע מצוה אני אתכם שלא ללחוץ את הגר.

מיד אחרי שהתורה מצוה "וַיִּגַר לֹא תִלְחֹץ" וכו', ממשיכה התורה ואומרת: "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ, וְאַסְפָּתָהּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָנָה וְנִטְשָׁתָהּ, וְאַכְלוּ אֶבְיָנֵי עַמְּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל חֵיַת הַשָּׂדֶה" (שם כג, י-יא). מה הקשר בין מצנת שמיטה לְאִיסוּר שֶׁל "וַיִּגַר לֹא תִלְחֹץ"? ועוד קשה: אם כבר הובאה כאן מצוה שמיטה, למה נזכר כאן רק דין הפקרת הפירות - "וְאַכְלוּ

הבושה - קשה מן המוות

הגמרא אומרת, "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים" (סוטה י, ב). הפוסקים נחלקו, האם הדברים כפשוטם, שצריך באמת להרג וללא לעבור על איסור הלבנת פני חברו (עי' תוס' שם ד"ה נוח, וב"שערי תשובה" לרבינו יונה, שער ג' אות קלט), או שאין הדברים כפשוטם, רק על דרך המוסר (כן נראה מהרמב"ם שהשמיט דין זה, וכן מבואר במאירי בסוטה שם). אמנם הגמרא מביאה מעשה במר עוקבא שנכנס ממש לתוך כבשן האש כדי שלא לבייש עני אחד, אבל שם לא נשרף ממש, רק נכוו רגליו מעט. אבל לאבד עצמו לדעת ממש כדי לא להלכין פני חברו ברבים - מחלוקת הראשונים אם באמת אדם חייב בזה. הרב זצ"ל פסק שלא. וחשבתי לעצמי, אם כך, מה הכוונה "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים"? אם זו לא הלכה למעשה, מה בכל זאת הכוונה בזה? אולי הפירוש הוא כך: שאם אדם חושב חלילה להלכין פני יהודי ברבים, הוא צריך להרגיש כאילו הוא בעצמו נופל לכבשן האש. למה? כי בוש קשה לפעמים עוד יותר ממוות⁵! ולכן, גם אתה צריך להרגיש כמוהו. שעדיף לסבול יסורי מיתה, מאשר יסורי בוש.

זכורני שלפני שנים רבות היה יהודי אחד, בעל בית הגון, שומר תורה ומצוות, שהיה מתפלל בשבתות בישיבת "קול תורה". יום אחד נפל עליו חשד שהוא מעורב בשעורוריה כספית כלשהי. לאחר זמן לא רב, באחת השבתות, הלך לביתו בין שחרית למוסף ואבד עצמו שם לדעת, ר"ל, בגלל הבושה הנוראה. אמנם לא היה צריך לעשות זאת, אם היה יכול לברר שהחשד אינו נכון אז ודאי טוב, ואפילו אם החשד כן היה נכון, היה יושב כמה שנים בבית הסהר וכבר מזמן היה משתחרר ויוצא משם, אבל הבושה אכלה אותו. הוא לא היה מסוגל לסבול את הבושה. כזה גדול הוא כח הבושה.

להרגיש את השני - תנאי בקבלת התורה

להרגיש את השני ולכבדו, זהו גם אחד התנאים הנדרשים לקבלת התורה. ישראל מקבלים את התורה רק אם הם כאיש אחד, כפי שמתארת התורה את חניית בני"י בהר סיני: "וַיִּתֵּן שָׁם יְשָׁרְאֵל נֶגֶד הָהָר" (שמות יט, ב). בכל המסעות כתוב "ויחננו" בלשון רבים, רק במתן תורה כתוב "ויחנן" בלשון יחיד, "כאיש אחד בלב אחד" (רש"י שם). הרגישו אחדות מוחלטת. זהו תנאי למתן תורה, שישראל יהיו מאוחדים, כי אין מתן תורה לשש מאות אלף יחידים, אלא רק לכלל ישראל כגוף אחד⁶. וכשמרגישים גוף אחד, אין מקום לשמוח בכשלונו של השני, שהרי הוא כגופי.

כדי שהעני יוכל לשמוח ביום טוב. וטעם ההבדל הוא, כי במצוה זו, גם השמחה שלי איננה שלמה כל עוד ישנם יהודים שאינם יכולים לשמוח. לכן מוטל עלי להוציא ממון לשמח את העני ברגל, כדי שהשמחה שלי ברגל תהיה שלמה, כשם שחובה עלי להוציא ממון עבור שאר מצוות המוטלות עלי. כמוכן, איני יכול לפרנס ולשמח את כל עניי ישראל, אבל עד היכן שידי מגעת - עלי לדאוג שגם הגר והיתום והאלמנה ישמחו, כדי שגם השמחה שלי תהיה שלמה.

אולי מותר לומר, שזה מה שמונח ביסוד הדין, שאבֵּל אינו נוהג אבילותו ברגל, מפני ש"אֲתִי עֲשֵׂה דְרָבִים" ("ושמחת בחגך") וְדַחֲמֵי עֲשֵׂה דְרָבִים (מצות אבילות) ("מו"ק יד, ב). מה פירוש "עֲשֵׂה דְרָבִים"? אפשר לפרש, שהכוונה היא לעֲשֵׂה שכל ישראל חייבים בו. אבל אפשר לפרש עוד, שהכוונה היא, שְׁעֲשֵׂה זה אינו יכול להתקיים בשלמות אלא על ידי שכל ישראל יקיימוהו, ואם יהיה אחד מישראל שלא יקיימו, יחסר משהו מקיום העשה לכולם⁹. זהו בדיוק המצב כאן. אם האבֵּל ינהג אבילותו ברגל, יתבטל העשה של "וְשִׂמְחֶתָּ בְּחַגְגָּךְ" לכולם, כי אין שמחת שום יהודי שלמה, כשיש יהודי אחד שיושב ומתאבל על קרובו. לכן, כדי שלא יתבטל העשה של "וְשִׂמְחֶתָּ בְּחַגְגָּךְ" לכל ישראל, מוכרח העשה דאבילות של היחיד להדחות, כדי שיוכלו הרבים לקיים את העשה המוטל עליהם באופן מלא ושלם, ללא שום חסרון¹⁰. כי זוהי חובתו של כל יהודי, לדאוג שכל אחד מישראל יהיה שמח ביום טוב¹¹, ולא רק הוא בעצמו. זה חלק משמחת יו"ט. וכן בדיון שהכל מודים דבעצרת בעינין נמי לכם, ה"לכם" כולל שלכם יהיה, ולא רק שלך יהיה.

באמת הסתפקתי פעם, היתה לי דודה ששכבה בבי"ח בהדסה, והלכתי ביו"ט לבקר אותה. ללכת מביתי להדסה ביו"ט ולחזור ועוד להיות שם זמן מה, לקח פחות או יותר חצי יום. והסתפקתי, האם זהו החצי של "לכם" או החצי של לה'. איזה חצי קיימתי עכשיו. נפקא מינה, מה צריך לעשות עם החצי השני. מה שעשיתי למעשה, זה ללכת לישון, כי התעייפתי מן ההליכה, אבל השאלה היא מה באמת צריך לעשות. ונראה, שזה החצי של "לכם". כי כל דבר שאדם עושה בשביל הזולת ביו"ט, זה "חציו לכם" שלו. יהי רצון שנזכה כולנו לקבל את יו"ט בשמחה ולקיים גם חציו לה' וגם חציו לכם, ונזכה להקריב את כל הקרבנות של חג השבועות ושל שלש רגלים בשנה במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

לשמוח בשמחתו של אדם, או להשתתף ח"ו בצערו - זהו יסוד גדול ב"וְאֶהְיֶה לְרַעַף פְּמוֹךְ". לא לחשוב שאם יש כבוד לשני, זה מוריד מהכבוד שלי. לשמוח שיש לשני כבוד, ולשמוח שטוב לשני. יותר קל להשתתף בצער של השני מאשר להשתתף בשמחה של השני, אבל צריך לדעת גם לשמוח בשמחה של השני. לרצות שיהיה לשני כבוד וגם שמחה⁷. אם אדם שמח כשטוב לשני, הוא ניצל משלשת המדות הרעות שמוציאות את האדם מן העולם - מהקנאה והתאוה והכבוד (אבות פ"ד מכ"א). לא יקנא אז בחברו, ולא ישאף להיות מוכבד יותר ממנו, וגם מהתאוה יכול להנצל בכמה אופנים.

אחד מרבותי ז"ל שלא היה חוגג את ה' באייר, בכל זאת היה יוצא מביתו ביום הזה לראות איך יהודים שמחים. גם אם לגופו של ענין לא סבר כמותם, היה שמח לראות שיהודים שמחים. זהו שאמר דוד המלך, "לְרֵאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירְךָ, לְשִׂמְחַת בְּשִׂמְחַת גּוֹיְךָ, לְהִתְהַלֵּל עִם נְתִלְתְּךָ" (תהלים קו, ה). לשמוח שיהודים שמחים זה דבר גדול. זהו חלק מעבודת המידות הנדרשת מאיתנו בימים אלו. לחזק את הרגשת האחדות, את ה"וְאֶהְיֶה לְרַעַף פְּמוֹךְ", כדי שנהיה ראויים שוב למתן תורה בחג השבועות, כמו בפעם הראשונה. לשמוח בשמחת כלל ישראל, ועם כל יחיד ויחיד מכלל ישראל, ולרצות בשמחת הכלל והפרט.

החיוב לשמח את העניים ביו"ט

לדאוג לכל יחיד ויחיד שיהיה שמח - זה הרי חלק ממצות שמחת יו"ט שנצטוונו בה. הרי בעצרת "הכל מודים דְּרַעֲיָנָן נמי לכם" (פסחים סח, ב), ובכלל מצות שמחת יו"ט הוא שישמח גם את העניים, שיהיה גם להם מה לאכול בחג. הרמב"ם כתב דברים חריפים על מי שלא נוהג כך: "כשהוא אוכל ושותה (ביו"ט), חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים. ומי שנועל דלתות חצרו, ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש - אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו... ושמחה כזו קלון היא להם, שנאמר: וְיִרְיֵיתִי פְּרָשׁ עַל פְּנִיכֶם, פְּרָשׁ חֲגִיכֶם"⁸ (רמב"ם הלכ' יו"ט פ"ו הי"ז-י"ח). הביאו המשנ"ב סי' תקכ"ט ס"ק י"ז). אין שום ערך לבשר וליין שהוא אוכל ושותה לכבוד יו"ט, אם הוא לא דואג שגם לעניים יהיה מה לאכול. התורה הרי מצוה אותנו, וְשִׂמְחֶתָּ בְּחַגְגָּךְ אִתָּהּ וּבְנֶךְךָ וּבְתוֹךְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, וְהַלְוֵי וְהַגֵּר וְהִיתוֹם וְהָאֱלֵמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ" (דברים טז, יד). תדאג לכך שגם הגר היתום והאלמנה יוכלו לשמח בחג. אמנם גם בשאר המצוות "כל ישראל ערבים זה בזה" (שבועות לט, א), וצריך לדאוג שגם אחרים יקיימו את המצוה, אבל לעומת שאר המצוות, ששם איני חייב להוציא ממון בשביל לקיים את חובת הערבות, על שמחת יום טוב צריך להוציא ממון

1. כן נקטו כמה ראשונים ואחרונים, שגם מתנות הכהונה הן בגדר שְׂכָר לכהנים עבור עבודתם במקדש - ע"י אור זרוע (ח"א סי' קי"ג) שנתבאר כן בדבריו (והובאו דבריו בקצרה בדרכי משה או"ח סי' נ"ג סק"ח), וכן משמע ברמב"ן (בהשגותיו לטה"מ לרמב"ם שורש י"ב ד"ה והקרוב אלי, והובא לשונו בספר החינוך מצוה קל"ח) ובריטב"א (קידושין ו, ב ד"ה ובתרומה), וכן נקטו ה"קצות החושן" (סי' רמ"ג סק"ד) והאחיעזר (ח"ב סי' מ"ז סק"ט). [וע"י בדבריהם, שנקטו שהוא דין גמור בדיני ממונות, ולא רק רעיון מחשבתי. וע"י שיחת הרב שליט"א לפרשת ויגש תשס"א, שם נתפרשו הדברים באורך].

2. כן כתב רש"י (ערכין כח, ב ד"ה אלא אומדין; תמורה ח, ב ד"ה היינו טעמא), שהטעם שאסור לכהן לסייע בבית הגרנות, הוא מפני שע"י זה הוא נראה כנוטל את התרומה כשכר עבור עבודתו. וכן מבואר בריטב"א (קידושין ו, ב ד"ה ובתרומה). וכתב הרמב"ם: "אסור לכהנים ולוים לסייע בבית הגרנות כדי ליטול מתנותיהן, וכל המסייע - חילל קִדְשׁ ה'... ואסור לישראל להניחו שיייעהו, אלא נותן להם חלקן בכבוד... שעל שלחן המקום הם אוכלין, ועל שלחנו הם שותים, ומתנות אלו לה' הם, והוא זיכה להן...". (הלכ' תרומות פ"ב הי"ח-ה"ט). וגם בדברים אלו משמע, שאם הכהן

- מסייע בבית הגרנות, הרי הוא נראה כנוטל את התרומה מבעל הבית, כשכר עבור עבודתו, ולא משולחן גבוה. [אמנם התוס' כתבו טעם אחר לאיסור הסיוע בבית הגרנות (עי' תוס' בכורות נא, ב ד"ה הלכך), אך עי' שיחת הרב שליט"א לפרשת קרח תשע"ד מה שהקשה על טעם זה].
3. שהרי כברייא נאמר: "הכהנים והלוים והעניים המסייעים בבית הרועים ובבית הגרנות וכו' (בכורות כו, ב). וכן מבואר ברש"י (שם ד"ה בבית הגרנות) ובבב"א גרשום (בפירושו לגמ' שם) וברא"ש (בפסקיו שם פ"ד סי' א') שגרסו כן. [אבל הרמב"ם (הלכ' תרומות פ"ב הי"ח) והרמב"ן (הלכ' בכורות ריש פ"ד) לא גרסו "עניים"].
4. ועי' רמב"ן (שמות כא, ב) שדן בשאלה זו.
5. עי' "שערי תשובה" לרבינו יונה (שער ג' אות ק"א) שכתב, "כי צער הפְּלִימָה - מר ממות". [ועי' שם הוכחתו לזה ממוציא שם רע]. הרי שלבייש אדם בבושה גדולה, הוא דבר הקשה לו יותר מהריגתו, ולכן החשיבה התורה את המלביץ פני חברו ברבים כאילו שפך דמים. [ועי' גם תוס' שכתבו, שהמתבייש לילך בין בני אדם (מחמת איזה טעם) - אין לך צער גדול מזה (שבת נ, ב תוד"ה בשביל צער). ומשמע שגם צער מיתה אינו גדול מזה, וכדברי רבינו יונה. וכן כתב בספר חסידים (סי' נ"ד): "איזו היא רציחה שאינה ניכרת לעינים, והעונש גדול מאוד, והעבירה קלה, וחמורה היא למעלה? - הוא הבושה, המבייש פני חברו ברבים, או מצערו בפני מי שמתבייש ומצטער. שאילו היה הורגו - היה מקבל מיתה כדי שלא יהיה מתבייש"].
6. עי' הוכחת הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ליסוד זה מן המדרש (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל שנת תשל"א שיחה ז', ההכנה השלישית).
7. וכמו שכתב הרמב"ן, שמצות "ואהבת לרעך כמוך" היא שיחפוץ שיהיה לחברו "עושר ונכסים וכבוד ודעת וחכמה" כמו שחפץ שיהיה לו, ולא פחות מזה. "שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבד", לרצות שלחברו יהיה פחות ממנו. אלא "יאהב ברכות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו, ולא יתן שיעורין באהבה" (רמב"ן. ועי' שדקדק כן מדקאמר "ואהבת לרעך", ולא "ואהבת את רעך". היינו, שיאהב שיהיה לחברו כל טוב).
8. וכן כתב בהלכות חגיגה (פ"ב הי"ד): "כשיזבח אדם שלמי חגיגה ושלמי שמחה, לא יהיה אוכל הוא ובניו ואשתו בלבד ויִדְמָה שיעשה מצוה גמורה, אלא חייב לשמח העניים והאומללים... ומי שאכל זבחינו ולא שִמַח אֵלוֹ עמו, עליו נאמר: זְבַחֵיהֶם קָלָהם אֲנִים לָהֶם, פֶּל אֶקְלִיו וְשִמָּאוּ, פִּי לְהִמָּם לְנַפְשָם (הושע ט, ד)". וכן כתב החינוך (מצוה תפ"ח): "חייב אדם לְשַמַּח בניו ובני ביתו ברגל... והזהירנו התורה כמו כן להכניס בכלל השמחה העניים והגרים והחלושים... והעובר על זה ואינו משמח עצמו ובניו ביתו והעניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, ביטל עשה זה".
9. בשו"ת רע"א (סי' י"ג) דן בשאלה, האם מותר לשוט במים בשבת כדי להגיע למקום שיוכל להתפלל שם בעשרה ולשמוע קדושה וקדיש. והעלה, שאסור לשוט במים בשבת אפי' לצורך מצוה. אבל אם אין שם עשרה והוא יהיה המשלים לעשרה - מותר, כמו שמצינו בגמ' (ברכות מז, ב) שמותר לשחרר עבד כנעני כדי להשלים לעשרה, אע"פ שעובר בעשה ד"לעולם בהם תעבודו". וכל שכן שמתר לשוט במים בשביל זה, שאינו עובר בזה אלא על שבות דרבנן.
- אלא שהסתפק הרע"א, שמא מה שהתירו לשחרר עבדו כדי להשלים לעשרה, זהו מפני שעובר רק בעשה, אבל בשבות דשבת איכא עשה ולא תעשה, ואולי בכ"ג לא התירו. והביא ראיה לאסור ממה שאמרו במשנה (ר"ה לב, ב), דשופר של ר"ה לא עולין בשבילו באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה ולא שטין על פני המים, ומבואר בגמ' (שם) דזהו מפני ששופר אינו אלא עשה, ושבתת יו"ט היא עשה ול"ת, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה ואפי' בשבותין דרבנן, כמבואר במשנה. ומדקדק הרע"א, דמדקתני סתמא, משמע דזהו אפי' כשהשופר נצרך לר"ב י"ס. ואולם כתב ז"ל: "יותר היה נראה, דשופר, אף דרבים צריכים לו, מ"מ אין המצוה ע"י חברת האנשים, דכל אחד בעצמו יכול לתקוע ולקיים המצוה, ודוקא לומר קדושה בעשרה דהוי ענין חבורה למצוה. א"כ אין ראיה משופר, וי"ל דבמקום זיכוי הרבים (להשלים לעשרה) לא העמידו דבריהם (אפי' איכא עשה ול"ת, כגון לשוט בנהר)".
- ומבואר בדבריו, דמעלת וכח הרבים לדחות מצוות ואיסורים לצורך קיום מצותן, הוא רק כשהרבים נצרכים לעצם קיום המצוה (כגון להשלים לעשרה לקדיש ולקדושה), אבל אוסף של יחידים, ואפילו הם הרבה יחידים, שכל אחד מהם יכול לקיים את המצוה בפני עצמו (כגון שופר), לא מיקרו "רבים" לדחות מצוות ואיסורים בשביל שיוכלו לקיים מצותן (ולכן אסור לשוט במים בשביל להביא שופר, ואפי' לצורך רבים). וזהו כעין סברת הרב שליט"א כאן, שעשה דרבים הוא רק עשה כזה שא"א שיתקיים בשלמות אלא ע"י השתתפות כולם. אבל סתם עשה שכולם חייבים בו, והוא מתקיים בשלמות ע"י כל אחד בפני עצמו, לא מיקרי עשה דרבים. [ואולם ע"ש בתשו' רע"א, שרק בדעת הר"ן כתב כן. אבל הביא שם את דברי המג"א (סי' תמ"ו סק"ב) שכתב בשם ר"ת, דתקיעת שופר הוי עשה דרבים כיון שהיחיד מוציא את הרבים ידי חובתן. הרי שלר"ת, גם עשה שאין הרבים צריכים זה לזה כדי לקיימו חשיב עשה דרבים, אם האחד מוציא את הרבים ידי חובתן. אבל על השבתת חמץ כתב המג"א (שם) דלא חשיב עשה דרבים, אף שהכל חייבים בו, כיון שכל אחד מקיימו בפני עצמו. ועי' ט"ז (או"ח סי' תרנ"ה סק"ב) שכתב שגם לולב הוי עשה דרבים. הרי שלדעתו גם עשה המתקיים ע"י כל אחד בפני עצמו חשיב עשה דרבים, אם הכל חייבים בו].
10. והנה אביי סובר בגמרא, שאשה אינה חייבת במצות שמחה ביו"ט (קדושין לד, ב), וכן פסק הראב"ד (בהשגותיו על הרמב"ם פ"א מהל' חגיגה ה"א). וכתב ה"מנחת חינוך" (מצוה רס"ד אות ג'), שלדעת הראב"ד לכאורה נשים נוהגות אבלות ברגל, שהרי אין אצלן "עשה דרבים" של שמחה שידיחה את ה"עשה דיחיד" של אבלות.
- ואולם, כבר כתב הרב שליט"א בספרו ("ביצחק יקרא" מהד' תשע"ו סי' ס"ו), דלפי ביאורו, דעשה דרבים היינו עשה שאינו יכול להתקיים אלא על ידי שכל ישראל יקיימוהו, ואם יהיה אחד מישראל שלא יקיימו, יחסר משהו מקיום העשה לכולם, לפ"ז פשוט שגם אשה אינה נוהגת אבלות ברגל. דנהי דאינה חייבת לשמוח, מ"מ אחרים חייבים לשמחה כדי לקיים בשלמות את מצות עצמם, וממילא אם תתאבל תבטל את העשה דשמחה של אחרים.
- ובחי' הגר"ש רוזובסקי זצ"ל עמ"ס כתובות (סי' ו' ס"ק ד') כתב, דנשים אינן נוהגות אבלות ברגל גם למ"ד דנשים אינן חייבות בשמחה, משום דנהי דנשים אינן חייבות בניהוג שמחה, מ"מ הרגל הוא זמן שמחה, וא"א שיחול בו חלות יום אבל. ולפי דרכו נשאר שם בצ"ע מיו"ט אחרון (של גלויות), דעולה למנין שבעה, אף שאין נוהגת בו אבלות (כמבואר בשו"ע או"ח סי' תקמ"ח ס"ב). ועל כרחק זהו משום דאע"ג שאין בו ניהוג אבלות (בגלל חיוב ניהוג שמחה שיש בו), מ"מ כיון שאינו יו"ט אלא מדרבנן, אינו מופקע מחלות שם יום אבל, וא"כ בנשים שאין בהן חיוב ניהוג שמחה, למה לא ינהגו אבלות ביום זה. ואולם לפי דרכו של הרב שליט"א, נהי דאשה אינה חייבת לשמוח, אבל אחרים הרי חייבים היום בשמחה, ואם תתאבל הרי תבטל עשה דרבים, ולכן גם ביו"ט אחרון של גלויות אינה נוהגת אבלות, בגלל העשה דרבים.
11. ועי' "מנחת שלמה" (ח"א סי' י"ט ס"ק ב'), דמטעם זה מותר לבן א"י לבשל בחול המועד לצורך יו"ט שני של גלויות עבור אורח הבא מחו"ל, אע"ג דלבן א"י יו"ט שני של גלויות הוא יום חול גמור. דכיון שגם בני א"י חייבים להשתדל ולראות שבני חו"ל ישמחו ביו"ט שני שלהם כמו ביו"ט ראשון, חשיב שפיר כבישול במועד לצורך יו"ט. [הובא גם ב"שמירת שבת כהלכתה" (ח"ב פ"ו הערה כ"ז, וע"ש)].